

ПОВОДОМ ДВОСТРУКОГ ЈУБИЛЕЈА.
ВЕСЕЛИН ЧАЈКАНОВИЋ (1881–1946)

Институт за књижевност и
уметност, Београд

Ове, 2021. године, навршава се 140 година од рођења и 75 година од смрти Веселина Чајкановића, класичног филолога, историчара религије, етнолога, фолклористе и преводиоца.

Обећавајућу универзитетску и научну каријеру Чајкановић је отпочео 1908, но она убрзо бива прекинута ратовима који су захватили Србију. Учествовао је у оба Балканска рата и у Првом светском рату, а у више наврата и у одбрани Београда. Из ратова је изашао одликован златном и сребрном медаљом за храброст, орденом Белог орла с мачевима и француским орденом Легије части, као резервни потпуковник српске војске.

После Великог рата Чајкановић је наставио да ради као професор Филозофског факултета, најпре ванредни (од 1919), затим и редовни (од 1922), и као руководиоца Катедре за класичну филологију. Предавао је староримску књижевност и латински језик, преводио римске и грчке ауторе и написао неколико уџбеника. Био је члан Одбора за изградњу Универзитетске библиотеке „Светозар Марковић“, а иницирао је формирање Централног каталога књига Београдског универзитета и био његов први управник.

У овом периоду учествује у обнови и изградњи Универзитета, начелник је Одељења за вишу наставу Министарства просвете и управник Државне штампарије. Има истакнуте улоге у јавном и културном животу – обавља функције управника Српске књижевне задруге, Задужбине Николе Чупића и Друштва Светог Саве. Био је члан Главног просветног савета и комисије за полагање професорског испита, а једно време и председник Народног универзитета чији је оснивач био професор Никола Вулић. Истовремено ради у Српској краљевској академији и заступа нашу земљу и ову институцију у више наврата на међународним скуповима у иностранству. За дописног члана СКА изабран је 1922. На Богословском факултету увео је и предавао предмет Упоредна историја религија од 1920. до 1938. године. За живота је објавио више од триста библиографских јединица – уџбеника, превода, антологија народне поезије и прозе, студија о религији, фолклору итд.

Завршетак Другог светског рата Чајкановићу није донео ослобођење. Суд части, основан у децембру 1944, с циљем да процени

владање запослених који су се затекли на Универзитету 6. априла 1941, осудио је Чајкановића отпуштајући га са факултета. У пресуди се оптужује за то што је током рата одржао једно стручно предавање пред публиком у скромном броју, као и за то што је учествовао у изради цивилног плана Универзитета, који је за циљ имао очување универзитетске имовине и кадра током рата, и који је био националног усмерења. Чајкановић је оптужен и због наводног потписивања злогласног Недићевог *Айела српском народу*. Иако је каснијим увидом у списак потписника потврђено да га није потписао, пресуда је остала на снази. Она је, поред отпуштања, укључивала и укидање бирачког права, права на запослење у било којој државној служби, као и укидање других грађанских права. Његове књиге биле су анатемисане. Одбачен с Универзитета на ком је, најпре као студент, а затим и као професор и декан, провео скоро пола века, Чајкановић, већ тада оболео од рака, а онда и проказан, умире после нешто више од годину дана, 6. августа 1946.

Од тог времена, научно дело Веселина Чајкановића постало је скрајнуто и запостављено све до 1973, кад се његовом заоставштином почео бавити Војислав Ђурић. Чајкановићево научно дело важно је најпре као први озбиљан покушај реконструкције српске претхришћанске религије. Његов маргинализован положај по завршетку Другог светског рата, као и занемаривање његовог научног рада, речито говоре и о смењивању идеолошких и друштвених образаца, и о променама у методолошким обрасцима у науци током XX века.

Објављивање сабраних дела Веселина Чајкановића у пет књига у редакцији Војислава Ђурића, уз свесрдну помоћ и сарадњу Мирјане Детелић, 1994. године (капитални подухват четири издавача – СКЗ, БИГЗ, Просвета и Партенон М.А.М.), те изложба у оквиру циклуса „Легенде Београдског универзитета“ у Универзитетској библиотеци „Светозар Марковић“, пропраћена предавањима, коју је 2006. године организовала Марија Вранић Игњачевић, до сада су једини крупнији покушаји рехабилитације овог нашег неправедно заборављеног културног великана.

Отуда настојање да се овим тематским бројем обележи значајан двоструки јубилеј, као и да се освежи сећање на све оно чиме је овај човек задужио нашу културу, науку и сâм народ. Да је Чајкановић остао инспиративан за истраживаче у областима којима се и сам бавио – историји религија, компаративној митологији, фолклористици, етнографији – сведоче и следеће студије.

У студији Александра Ломе „Срби и вуци у истраживањима Веселина Чајкановића“ дат је осврт на Чајкановићева истраживања, првенствено на тему култа предака и симболичну средишњу позицију вука у српској усменој и потоњој писаној традицији, што је ову животињу поставило у епицентар фолклорног модела света. Реч је

о важном доприносу историји домаће етнографије, фолклористике, али и религиологије, у ком се Чајкановићева истраживања истовремено постављају у контекст његовог и савременог доба. Из савремене перспективе разматра се који су били његови домети и доприноси који и данас остају важни, али се и методолошки полемише са једностраностима и ограничењима његових увида. Рад доноси нове и значајне закључке о теми иницијације код паганских Срба, Словена и Индоевропљана, а нуди и реконструкцију праиндоевропског погледа на свет, упоредо с антрополошким и археолошким паралелама из других култура.

У студији Снежане Самарџије, „Пут до средишта смисла. Српске народне песме у тумачењима Веселина Чајкановића“, рад овог научника сажето се контекстуализује кроз осврт на однос према претходницима и савременицима, те кроз рецепцију Чајкановићевог сложеног и богатог научног опуса. Дат је синтетички поглед на Чајкановићев научни рад, укључујући циљеве (реконструкција религијских представа и архаичних слојева културе) и методологију (приступ у ком се као грађа користе сви сегменти традиције, етнографски подаци, фолклорни текстови, а који укључује и компаративне студије религије и фолклора). Особито је наглашена важност синкретичког поимања фолклора, које је издвојено као кључна одлика Чајкановићевог аналитичког механизма. Приметно је усмерење на Чајкановићеве студије о појединим фолклорним текстовима (укључујући фразеолошке јединице, појединачне стихове, песме као целине, у којима се уочава Чајкановићев допринос откривању дубљих, архетипских слојева епике и механизма певавања). Нарочита пажња посвећена је Чајкановићевом приређивачком раду – мање познатим антологијама усменог песништва. Указује се на значај Чајкановићевих напомена и критичког апарата, који су постали својеврстан путоказ у приређивању усмене епике наредних деценија, па и данас, а додатно су сагледани и разлози релативно оскудне рецепције антологија. Драгоцено је и зналачко лоцирање резултата Чајкановићевих истраживања у светској и домаћој науци његовог времена и данас, као и уочавање веза с актуелним фолклористичким интересовањима (питања генезе мотива, поетике певача, односа индивидуалног и колективног, реконструкције значења и сл.).

На концу, студија Марка Пишева и Младена Стајића, „Чајкановићева проучавања народних веровања о биљу у светлу когнитивних етноботаничких истраживања“, представља исцрпан, иновативан и одлично документован прилог проучавању најмање двеју великих и до сада недовољно обрађиваних тема. С једне стране, детаљно се и зналачки приказује, анализира и интерпретира Чајкановићев *Речник српских народних веровања о биљкама*. У том смислу, текст је покушај да се на основу етнографске грађе изнесене у *Речнику* стекну прецизнији увиди у начине на који је наш народ доживљавао, опи-

сивао и разврставао биље, схватајући природу као извор физичког опстанка и услов за несметано функционисање заједнице. Он доноси и једно од могућих објашњења начина на који су народна знања о својствима и употреби биљака преношена, као и могућа схватања перцепције света у локалним етноботаничким представама. С друге стране, рад пружа преглед досадашњих релевантних истраживања и публикација које се односе на народне представе о биљкама – почев од Орфелинових, затим Софрићевих, преко дела Саве Петровића, Владана Ђорђевића, Јосифа Панчића, па све до Туцакова и самог Чајкановића. Захваљујући томе, рад представља и предлог заокружене народне таксономије биљног света у традиционалним представама Срба, а на основу материјала и приступа који је користио Веселин Чајкановић.

Суд времена је, барем што се Чајкановићевог дела тиче, био благонаклонији према њему од суда савременика, те његово стваралаштво остаје инспиративно и живи и данас, како у научном и академском свету као незаобилазна литература, тако и као извор митских архетипова и надахнућа у делима лепе књижевности.